

HIS3090 Fordypningsoppgave
Institutt for arkeologi, konservering og historie
Universitetet i Oslo
Vår 2014

Student: Silje Drevland

”Daarlige hjem” og familier i oppløsning – søsken utsatt gjennom Fattigvesenet 1896-1910”

Foto: Wilse, A. B.

Oslo byarkiv

Antall tegn (ikke medregnet mellomrom): 22,659

For mange er barndom nærmest ensbetydende med å tilbringe tid sammen med sine søsken. Det å bruke hverandre som lekekamerater og vise hverandre omsorg er viktig, og søsken knytter ofte nære bånd tidlig i oppveksten. De som har vokst opp med egne søsken i dag kan jo forestille seg hvilken traumatisk opplevelse det ville vært dersom en ble splittet fra sine søsken som barn, og tvunget til å bo i fremmede familier på hver sin side av landet. For de fleste vil nok dette være et utenkelig og virkelighetsfjernt scenario, men det var faktisk dette som skjedde med mange barn som vokste opp i Kristiania i tiårene før og etter år 1900. Gjennom å undersøke et utvalg barn i manntallsprotokoll nr. 7 (1897-1910) fra det som het Fattigvesenets kontor for utsatte avd. 3, har jeg lyst til å finne ut mer av hva som skjedde med søsken som ble satt ut på denne tiden.

Jeg har undersøkt til sammen 100 barn som ble utsatt i perioden 1896-1910, og av disse 100 var så mye som 77 søsken (noen av dem halvsøsken), som var utsatt på samme tid. I Johanne Bergkvists artikkel "Pleiebarnas historie" finner man flere beskrivelser av barn utsatt i privat pleie, også søsken, blant annet en søskenflokk som hadde blitt splittet opp gjennom utsettelsen, og hvor den ene broren, Bjørn Hilmar, hadde sendt brev til fattigforstanderen og bad om å få reise hjem til sin familie til pinse, fordi han ville "saa gjerne se [sine] kjære søskende igjen".¹ Ønsket ble ikke innvilget, og inntrykket man sitter igjen med etter denne enkeltepisoden er at fattigvesenet ikke la særskilt vekt på at søskenflokker som ble satt bort skulle kunne fortsette å møtes og ha et normalt søskenforhold. Men enkelthistorier sier ikke mye om de generelle forholdene. Hvilke hensyn tok egentlig fattigvesenet til søsken, om de i det hele tatt tok noen? Jeg syntes det var interessant å finne i protokollen jeg jobbet med, at de utsatte barna ofte bestod av søskenflokker som så ut til å være satt ut til gårder som lå i relativ eller umiddelbar nærhet til hverandre. Dette må ha betydd at de var i stand til å se hverandre ofte, kanskje til og med på daglig basis, hvis de gikk på samme folkeskole. For å få et tydeligere bilde av hvordan dette var vil jeg derfor se nærmere på dette utvalget av barn med spesielt fokus på søsknene. Hvorfor ble det besluttet at de skulle settes ut, gjerne alle søsknene samtidig? Skiller forholdene deres i det biologiske hjemmet seg nevneverdig fra der hvor barn hadde blitt satt ut alene? Og hvordan ble de utsatte søsknene plassert i forhold til hverandre?

¹ Johanne Bergkvist, "Pleiebarnas Historie". *Tobias* 18, nr. 2 (2009): 33.

Om protokollene og metodiske utfordringer.

Når man begynner å jobbe seg gjennom en slik protokoll er det vanskelig ikke å bli grepet av den enkeltes historie. Beskrivelsen av foreldrene og deres livssituasjon er ofte utfyllende, med mye, til tider svært sensitiv, informasjon, som danner et klart bilde av at disse barna allerede var samfunnets tapere. Vold og alkoholisme, sykdom, aleneforeldre som ikke var i stand til å forsørge sin familie, fedre som har stukket av til Amerika – alt dette er elementer som går igjen. Men til tross for alle disse enestående og gripende enkeltskjebnene, får man også et unikt innblikk i fattigvesenets praksis. Jo flere barns protokollinnføringer man går gjennom, jo større grunnlag har man for å lage en statistisk oversikt over forholdene. Utfordringen her ligger i hvordan man skal kunne sette passende ord på tallene som kommer fram, og omvendt, hvordan å gjøre en rekke individuelle og enestående skjebner om til noen meningsfylte tall.

En annen utfordring med å jobbe med slike protokoller, er at logikken ikke alltid er like innlysende og man ønsker seg ofte en brukermanual. Kronologien for i hvilken rekkefølge barna er protokollført framstår fortsatt som et mysterium, og enkelte senere tilleggsopplysninger som har blitt ført inn, som helt sikkert framsto som klare og tydelige for datidens fattigforstandere, er for en moderne historiestudent nærmest umulig å hente noen mening ut fra. Beskrivelsene her under vil derfor nødvendigvis bære med seg en viss grad av tolkning, kanskje har vesentlige detaljer gått tapt i oversettelsesarbeidet, og selve utvalget av barn som blir tatt for seg er muligens ikke et så representativt utvalg som man skulle ønsket.

Valget av 1896-1910 som tidsperiode for denne granskingen kommer i hovedsak av at dette var en periode med store forandringer, både sosialt i samfunnet og i forhold til fattigdomsinstitusjonene. For fattigvesenet kom det en rekke lover som fikk innvirkning på deres ansvarsområde, spesielt viktige lover som Vergerådsloven av 6. juni 1896 (som trådte i kraft 1. september 1900), lov av 19. mai 1900 om Fattigvesenet, og Pleiebarnsloven av 29. april 1905.² På mange måter kan man si at disse lovene markerer starten til det som er dagens statlige barnevern. Vergerådsloven skulle i utgangspunktet overføre behandlingen av "barn fra daarlige hjem" fra Fattigvesenet til vergerådet, men etter at det oppstod uoverensstemmelser mellom de to instansene rundt virkeområde, ble det nedsatt en forhandlingskomité som kom fram til en ny

² *Beretning for Kristiania Kommune for aarene 1887-1911*. Kristiania: J. Chr. Gundersens boktrykkeri, 1914. 359, 369-370.

arbeidsdeling på området.³ Fattigvesenet skulle fortsette å ha ansvar for utsettelsen av "fattige barn fra dårlige hjem", så lenge foreldrene ikke motsatte seg dette, mens Vergerådet skulle ha ansvar for "vanartede og sedelig forkomne" barn (dvs. de som hadde begått kriminelle handlinger), samt de barna som måtte utsettes gjennom tvang.

Av barna i protokollene har jeg som nevnt tatt for meg et utvalg på 100 barn - 56 gutter og 44 jenter. Utvalget valgte jeg ved å gå gjennom et visst antall sider i protokollen fortløpende fra innføring nr. 1200 til nr. 1245. Under de fleste numre er flere barn utsatt, og i kildehenvisninger vil jeg derfor bruke nummeret i protokollen, samt hvilken innføring under dette nummeret det vises til i parentes. Det er også viktig å påpeke at selve innføringene på disse sidene ikke var ført inn kronologisk, og dekker hele perioden 1896-1909. Dog er de fleste av barna satt ut tidlig i denne perioden. 56 av innføringene er datert i perioden 1896-1900, mot bare 20 mellom 1901-1905 og 24 mellom 1906-1909. Dette skillet kan muligens tolkes i lys av vergerådsloven, som trådte i kraft i 1900, og gav Vergerådet mye av ansvaret for utsetting av barn som fattigvesenet tidligere hadde hatt.⁴

I innføringene er det også ført inn gårdsnavn, kommune, og noen ganger nærområde hvor barna ble plassert, eller adresse hvis de havnet i byen. For å finne ut hvor nært søsknene ble plassert i forhold til hverandre har jeg vært nødt til å gjøre noen generaliseringer, samt ta noen stikkprøver, da det har vist seg tidkrevende å finne fram til gamle kart som kan kaste lys over geografien i områdene hvor de ble plassert.

Jeg har valgt å bruke begrepet 'utsatt' om barna i protokollen, da det er det begrepet som brukes i hovedkilden og også var vanlig å bruke i samtiden. Ordet betyr at barna var *satt ut*, eller *satt bort* om man vil, til forpleining hos en familie som ikke var ens egen, eller på en institusjon. For de barna som ikke ble satt ut sammen med noen søsken har jeg valgt å bruke ordet alenebarn, og ikke enebarn, da flere av dem faktisk hadde søsken, men disse var enten voksne og selvstendige eller fortsatte å bli værende hjemme hos familien.

³ Beretning for Kristiania Kommune for aarene 1887-1911, 370.

⁴ Erik Oluf Melvold, "Pleiebarna" i Prosjekt "Oslo-patriot" (Oslo: Oslo kommune, byrådsavdeling for barn og utdanning). 25.3.2002 (sist oppdatert). <http://www.ude.oslo.no/Oslo-patriot/th27.html>

Tidligere forskning.

I Astri Andresens bok *Hender små - Bortsetting av barn i Norge 1900-1950* (2006), belyses bortsetting av barn i Norge. Flere av de statistiske oversiktene og eksemplene i denne boken er hentet fra Bergens-området, men de er også relevante for de utsatte barna fra Kristiania. I et eget avsnitt som omhandler "søsken i politikk og praksis", peker hun på at det var en utbredt forestilling i samtiden at søsken hørte sammen, men at det ikke nødvendigvis lå noen automatikk i at dette ble vektlagt når barn skulle settes bort.⁵ Hun gir eksempler som både viser søsken som fikk bo på nabogårder, pleieforeldre som la til rette for at søsken skulle få møtes i ferier, samt søsken som gjennom fattigvesenet ble plassert for langt fra hverandre til at det var mulig å møtes. Hvilken av disse forholdene som antas å ha vært mest vanlig står det derimot ingenting om.

Johanne Bergkvist publiserte artikkelen "Pleiebarnas historie" i tidsskriftet *Tobias* i februar 2009, hvor hun sammenligner forholdene for de utsatte barna gjennom fattigvesenet i privat pleie på landet, opphold i pleiehjem, og privat utsettelse som skjedde uten at Fattigvesenet ble koblet inn. Det er ikke noe spesielt fokus på utsatte søsken i denne artikkelen, bortsett fra eksempler på familiens betydning slik som historien nevnt innledningsvis, men Bergkvist og Andresen er enige i flere av sine hovedargumenter rundt de generelle forholdene for utsatte barn. Blant annet var fattigdom ofte grunn nok alene til at barn ble satt ut på landet, og å holde fattigvesenets utgifter til et minimum var ofte en viktig del av regnestykket.⁶ Denne undersøkelsen søker å svare på om fattigvesenet også tok noen andre og mer spesielle hensyn enn dette når det gjaldt søsken.

Fattige familiers livsvilkår i 1890- og 1900-årenes Kristiania.

Én av forklaringene for hvorfor så mange søsken ble satt ut i denne perioden kan man finne ved å se på hvilke livsvilkår fattige familier levde under. Kristiania var en av hovedstedene i Europa med aller sterkest befolkningsvekst det siste tiåret av 1800-tallet, og innbyggertallet oversteg ved overgangen til et nytt århundre en kvart million hvis man regner med forstedene.⁷ Utvidelsen og bygging av boliger i byen skjedde

⁵ Astri Andresen, *Hender små – bortsetting av barn i Norge 1900-1950*, (Bergen: Fagbokforlaget, 2006), 62.

⁶ Andresen, *Hender små*, 55.

⁷ Jan Eivind Myhre, *Hovedstaden Christiania: fra 1814 til 1900*, (Oslo: J. W. Cappelens Forlag AS, 1990), 360.

dermed i et forrykende tempo, noe som gav mange jobber i byggebransjen, men med stopp i den brå befolkningsveksten på slutten av 1800-tallet kom også et krakk i byggemarkedet, i etterkant kjent som Kristiania-krakket. I mitt utvalg kommer dette til syne ved at mange av fedrene til de utsatte søsknene står oppførte med yrker som var typiske for byggebransjen, samtidig som de beskrives som å "sitte i smaa kaar", noe som vitner om at det var harde tider i bransjen.

Kristiania var også i all hovedsak en delt by, ikke bare i boforhold og sosial tilhørighet, men også i forhold til befolkningens helse, og spesielt på østkanten hvor de fattige familiene ofte bodde var dødeligheten høy.⁸ I protokollene gjenspeiles dette i at svært mange av søsknene enten har en mor eller en far som er død, og flere av barna beskrives selv som "sygelig".

En annen grunn til at det var dårlig stelt økonomisk i mange familier og barna måtte settes ut gjennom fattigvesenet, var at far i huset hadde "rømt" eller utvandret til Amerika. At man hadde en familie og flere barn å forsørge var for mange ikke noe hinder for å reise sin veg, og som jeg kommer tilbake til om litt, ble dette i flere tilfeller medvirkende årsak til at mange søskenflokker ble plassert i fosterfamilier på landet.

Utsettelse.

Hvorfor ble søsknene i dette utvalget satt ut fra sine hjem? Følgende beskrivelser er hentet fra dette utvalget, og er hva fattigvesenet i disse tilfellene anså som 'Grunden til Understøttelsen':

*"Fattigt hjem. Sygelig og urenslig.", "Foreldrenes ligegyldighed. Bronkit.", "Iherdig skulker", "Stridig og doven.", "Yderst daarligt hjem. [Foreldrene] er i disse dage indsat i Arbeidsanstalten for drikfeldighed, lediggjengeri og vanrøgt af sine børn", "Dr. Agersborg siger: smaa evner, stridigt gemyt, mindre god helbred og i det hele et vanskeligt barn at have."*⁹

Det er ingen av barna som har blitt utsatt på bakgrunn av kriminelle handlinger, da dette etter loven var Vergeraadets oppgave. I 'Beretning for Kristiania Kommune for aarene 1887-1911' står det at "[de] unddrar helt fra paatalemyndighetens behandling strafbare

⁸ Myhre, *Hovedstaden Christiania*, 389.

⁹ Sitatene er hentet fra *Manntallsprotokoll 7 1897-1910 (nr. 1001-1604)* fra kontoret for utsatte, 3. avdeling (heretter *Manntallsprotokollen*), nr. 1200-1245.

handlinger, forøvet av barn under 14 aar”, og Vergerådsloven av 1896 gav påtalemyndighetene muligheten til å henvise barn mellom 14 og 16 år videre til vergeraadet.¹⁰ Ett tilfelle hvor en søskenflokk ble splittet er derimot protokollført hos fattigvesenet med henvisning til nettopp Vergerådet, hvor det står at foreldrene til Sigurd (9 år) og Andrea Christine (7 år) ”foruden disse to barn [har] et yngre barn til, der beklaglig blir udsat af vergeraadet da moderen nægter at levne det.”¹¹ At ordet ”beklaglig” brukes her, hentyder at dette var en lite ønskelig løsning fra fattigvesenets side.

Grunnene til at barna i denne protokollen ble satt ut er, som nevnt, både mange og forskjellige. Mange av barna er havnet i fattigvesenets protokoll etter skulk eller dårlig oppførsel på skolen, med påfølgende innstilling fra Skolerådet. Skolerådet ble opprettet med loven av 1889, og var en ny institusjon som kun hadde rådgivende myndighet.¹² Den bestod av skoleinspektøren, alle folkeskolebestyrere, og valgte representanter for lærerne og lærerinnene. Men at de bare hadde rådgivende myndighet betyr ikke at de ikke satt med mye makt i sine hender. Skolen var etter Folkeskoleloven av 1889 kanskje blitt den institusjonen som hadde best innblikk i barnas livssituasjon, siden det nå var obligatorisk for alle å gjennomføre skolegang, og det er lett å tenke seg at skolerådet kunne utøve mye innflytelse ovenfor Fattigvesenet på bakgrunn av de observasjonene og kjennskapen de hadde til barna og deres familier.

Mange av barna i dette utvalget ble tatt hånd om av fattigvesenet og utsatt nettopp fordi de skulket skolen. ”Er ikke at formaa til at søge skolen” står blant annet oppført som grunnen til at Aksel Adolf ble utsatt som 11-åring i 1896.¹³ Utsettelsen til en gårdbruker i Ski skulle da bare vare i fire måneder før han igjen ble omplassert og havnet på guttehjemmet ”Toftes gave”. Men utgangspunktet for skulkingen hos Aksel Adolf og andre barn er nok mye mer nyansert enn at de kom fra ”daarlige hjem”, slik protokollene ofte beskriver det. En viktig grunn til at mange ikke greide å henge med på skolegangen var blant annet at mange selv måtte jobbe og bidra til familieøkonomien. Jan Eivind Myhre anslår at barnearbeidet på Østkanten av Kristiania rundt århundreskiftet nok var langt vanligere enn hva samtidige undersøkelser viste.¹⁴

¹⁰ *Beretning om Kristiania Kommune for aarene 1887-1911*, 347.

¹¹ *Manntallsprotokollen*, nr. 1204(2) og 1205(2).

¹² *Beretning om Kristiania Kommune for aarene 1887-1911*, 311.

¹³ *Manntallsprotokollen*, nr. 1230(1).

¹⁴ Myhre, *Hovedstaden Christiania*, 438.

De aller fleste grunnene til utsettelsen av barna i dette utvalget er likevel foreldrene. "Se om foreldrene" er en gjenganger som begrunnelse. Og her kommer blant annet alkoholisme og drukkenskap svært ofte frem som argumenter for at barna ikke burde bli boende hjemme. "Faderen er meget henfalden til drik", "baade mand og hustru skal være drikfeldige, især manden, der [...] slaar og mishandler sin hustru", "indsat i Arbeidsanstalten for drikfeldighed, lediggjengeri, og vanrøgt af sine børn", og "[moderen] kommer ofte saa drukken hjem, at hun ikke kan klare sig selv", er bare et knippe av utsagnene som er nedskrevet som beskrivelse av foreldre og hjem.¹⁵ En kommunal fortegnelse over de familiene som fikk fattigunderstøttelse viste også at alkohol nesten alltid var inne i bildet.¹⁶

Hvis man så skal sammenligne grunnene for utsettelse hos søsken med de hvor barn er satt ut alene, kommer det fram noen interessante tall. De fremstilles i den følgende beskrivelsen som to helt separerte grupper, basert på utvalget fra manntallsprotokollen; 77 barn som utgjør gruppen 'søsken', og 23 barn som utgjør gruppen 'alenebarn'. Hos hele 35 av de som var utsatt som søsken (45%) står alkoholmisbruk oppført som et problem hos minst én av foreldrene, mens det samme bare gjaldt for ett av alenebarna (4%). Prosentandelen av barn som står oppført som "sygelige", er derimot ganske likt i de to gruppene, med henholdsvis 8% og 9%. Det samme gjelder andelen med fedre som har reist til Amerika; henholdsvis 16% av søsknene og 9% av alenebarna. Videre er det stor forskjell i andelen som har én forelder som er avgått med døden – her finner vi 34 (44%) av de utsatte søsknene, og bare 6 (26%) av alenebarna. Og til slutt er forskjellen mellom de to gruppene aller størst når vi ser på hvem som har ugifte foreldre. Her finner jeg i mitt utvalg 12 søsken, og også 12 alenebarn, som har ugifte foreldre. Disse utgjør da kun 9%, mot hele 52% prosent av sine grupper. Ut fra dette kan man da konkludere med at hvis man ble satt bort sammen med sine søsken, var sannsynligheten stor for at man hadde en forelder som var død, foreldre med alkoholmisbruk eller begge deler. Var man derimot satt bort som alenebarn var det mest sannsynlig at man var født utenfor ekteskapet, og at dette var en medvirkende årsak til at hjemmet ble ansett som uegnet.

At barn som var satt ut alene ofte hadde ugifte foreldre er også med på å forklare hvorfor andelen alenebarn i dette utvalget er så lite. Mange alenemødre gikk

¹⁵ *Manntallsprotokollen*, nr. 1203(1), 1204(2), 1215(1) og 1237(1).

¹⁶ Myhre, *Hovedstaden Christiania*, 441.

nemlig utenom fattigvesenet hvis de måtte sette bort sine barn. Grunnen til dette var at mange av disse jentene var tilflyttere til Kristiania, og hvis fattigvesenet overtok barnet ville de gått til jentas hjemkommune for å få refusjon for det utsatte barnet, slik at slekt og venner fikk vite om det, i en tid hvor det å få barn utenfor ekteskapet var tilknyttet stor skam.¹⁷ Dermed sier ikke dette utvalget noe om søskenandelen blant utsatte barn som helhetlig gruppe, men bare de som ble satt ut gjennom det offentlige fattigvesenet.

Plassering.

Utsettelsen gjennom fattigvesenet ble middelet som skulle redde og hjelpe barna fra den hverdagen de opplevde i sitt biologiske hjem. Men gjorde dette alltid situasjonen til det bedre? Det finnes ikke mye forskning på akkurat dette området, fordi kildene er svært få, i hvert fall for denne tidsperioden jeg her tar for meg. Men et viktig spørsmål er jo om de også etter utsettelsen hadde mulighet til å omgås sine søsken. Som Andresen skriver i sin bok, må dette ha vært noe som kunne hjelpe til å dempe frykten og fremmedfølelsen som barna følte gjennom det å bli utsatt.¹⁸ Men å få fosterfamilier til å ta imot flere barn var selvsagt ingen enkel oppgave, og løsningen ble ofte å plassere søsknene på nabogårder eller så nærme hverandre som mulig.¹⁹

Å finne de nøyaktige beliggenhetene til gårdene hvor søsknene i dette utvalget ble plassert har derimot vist seg å by på flere utfordringer. Stedsnavn står i protokollen ofte skrevet på andre måter enn de gjør i dag, og tilgangen på lokale kartdata fra denne tidsperioden har vært begrenset. Jeg har derfor, ut i fra de opplysningene som forekommer i protokollen, foretatt et grovt estimat hvor de 77 barna som hadde søsken har blitt plassert i tre kategorier som omhandler plassering i forhold til hverandre; 1) de som ble plassert i samme kommune, og dermed kan sies å være i relativ nærhet av hverandre, 2) de som ble plassert hos samme fosterfamilie og 3) de som ble plassert i andre kommuner enn sine søsken, og dermed kan antas å være helt separert.

Utgangspunktet for denne inndelingen har vært det *første* fosterhjemmet barna ble plassert i, da mange har hatt flere, noen så mye som 7, forskjellige hjem i løpet av sine år som utsatt. Dette var ikke uvanlig på den tiden, mange av barna som ble utsatt

¹⁷ Melvold, "Pleiebarna".

¹⁸ Andresen, *Hender små*, 61.

¹⁹ Andresen, *Hender små*, 61.

opplevde å bli flyttet rundt i flere ulike fosterhjem og institusjoner etter at de hadde forlatt foreldrene.²⁰

Overraskende nok er det et overtall av søsken i dette utvalget, 32 av dem, som havner i kategori 2 og er plassert hos samme fosterfamilie. Av disse er nøyaktig halvparten blitt tatt imot av en slektning, som bestefar, onkel eller tante, mens den andre halvparten ikke ser ut til å ha hatt noe tidligere forhold til sin fosterfamilie. Å bli satt bort, ikke bare sammen med sine søsken, men også til en nær slektning som man kanskje kjente fra før, må antas å ha vært positivt for barna, og kanskje var det også en løsning som var foretrukket fra fattigvesenets side.

Videre er det 18 av barna som helt klart blir splittet fra sine søsken. Noen av dem forblir i Kristiania hos en fostermor eller -far mens søsknene har blitt satt ut på landet, mens andre havner i nye kommuner langt fra hverandre. Protokollene gir ingen videre opplysninger om hvorvidt barna i ferier eller høytider fikk anledning til å møte sine søsken igjen.

I kategori 1, søsken som ble satt ut i samme kommune og i noen tilfeller samme nærområde som hverandre, havner 27 barn fra dette utvalget, og disse er det spesielt interessant å se nærmere på. Hvor nærme ble de plassert i forhold til hverandre når de havnet på ulike gårder? I noen tilfeller står det bare oppført navnet på den nye forsørgeren og kommunen de ble plassert i, noe som gjør dette vanskelig å finne ut av. Men det er også eksempler på at søsken har blitt plassert på tettsteder som er så små at man må anta at de har fortsatt å treffe hverandre etter utsettelsen. For eksempel ble Carl Nikolai og Anna Emilie begge plassert på gårder i Holmsbu i Hurum, Andreas og Bertha Johanne på Hemnes i Høland, Josef Aleksander og Arthur Trygve på Enebakkneset i Fet kommune, og Agnes Wilhelmine og Erenst Morten ble satt ut til to forskjellige slektninger som begge bodde i Bodøgaten i Kristiania.²¹ Dette er dog de eneste 8 eksemplene på søsken man med sikkerhet kan si ble boende i umiddelbar nærhet til hverandre. For de resterende 19 i denne gruppen trenger man mer undersøkelse av gamle kartdata for å kunne si noe sikkert om dette, og de blir i denne undersøkelsen overlatt til usikkerheten.

²⁰ Andresen, *Hender små*, 19.

²¹ *Manntallsprotokollen*, nr. 1201(1), 1202(1), 1221(1), 1222(1), 1231(1), 1232(1), 1237(1) og 1238(1).

Oppholdet i fosterfamilier.

Ifølge Astri Andresen er det derimot én ting som er sikkert når det kommer til de utsatte barna – deres skjebne var i langt større grad enn hos andre overlatt til tilfeldighetene, og hvilken fosterfamilie de havnet hos kunne få svært mye å si.²² I enkelte tilfeller kunne det handle om liv eller død.

Thorleif Ferdinand og Lilly Mathilde var blant de heldige. De var nære i alder, 4 og 3 år gamle, og i februar 1904 ble det besluttet at de to skulle settes bort grunnet sitt dårlige hjem, "moderens ligegyldighed" og at faren hadde reist til Amerika.²³ Til alt hell ble de da satt bort til samme gårdsbruk, i Lunner, og alt lå tilsynelatende til rette for en felles oppvekst i tryggere og mer stabile omgivelser enn i sitt opprinnelige hjem. Men 1/7-1905, litt over ett år etterpå, er det om broren skrevet ned en kort innføring: "Død ved drukning". Om dette skyldtes dårlig omsorg og sviktende tilsyn fra fosterforeldrenes side, eller var en tragisk ulykke, er umulig å si noe om. Men det er en påminnelse om at tilfeldighetene rådde, og at det var langt fra alle barna som havnet i trygge og omsorgsfulle hjem der fattigvesenet plasserte dem. Lilly Mathilde måtte tilbringe resten av sitt opphold i Lunner alene.

Videre finnes det svært få kilder som kan fortelle oss noe direkte om hvordan oppholdet i fosterfamilier eller barnehjem fortonte seg for de utsatte barna, eller hvor ofte de fikk muligheten til å treffe sine søsken. Tilsyn skulle i utgangspunktet utføres av fattigforstanderen og et tilsynsutvalg én gang årlig, for å sørge for at forpleiningen i fosterhjemmet var god nok og at barna deltok på skole.²⁴ Men i protokollene jeg her har undersøkt tilhører det sjeldenhetene at man finner innføringer under kolonnene "Naar tilset af Forstanderen" og "Oplysninger om Forpleining og Børns Skolegang", som skulle brukes til å holde føring med tilsynet av barna.

Opphørelse.

Hos de aller fleste barna står det innført en dato for når understøttelsen av fattigvesenet opphørte, som regel var dette ved konfirmasjonen. Men at det er ført inn en dato for når utsettelsen er opphørt, betyr ikke nødvendigvis at barna flyttet tilbake til byen eller til sine biologiske foreldre.

²² Andresen, *Hender små*, 11.

²³ *Manntallsprotokollen*, nr. 1209(3) og 1210(2).

²⁴ *Beretning om Kristiania Kommune for aarene 1887-1911*, 369.

”Barnet blir ofte, særlig hvis det utsættes som ganske litet, knyttet til familien som et av dens egne barn, forblir i pleiehjemmet, efterat det som konfirmert utgaar av fattigvæsenets forsørgelse, og skaffes arbeide i den bygd, hvor det er opfostret. Barn, som derimot er kommet op i aarene, naar det utsættes, vil ofte søke tilbake til byen, naar det er konfirmert, og det hænder ogsaa, at fattige eller daarlige forældre lokker det hjem for at nyttiggjøre sig dets arbeidskraft.”²⁵

At barn blir hentet hjem av foreldrene før utsettelsen egentlig skulle opphørt finnes det også eksempler på i dette utvalget, og da spesielt blant de som er utsatt som søsken. Alfild Marie og Dagny Christine ble gjennom fattigvesenet plassert hos sin bestefar i 1903, etter at faren var utvandret til Amerika og moren var død.²⁶ Men fire år senere, i 1907, kom faren tilbake til Norge og hentet også da hjem sine døtre. Flere lignende historier finnes i dette utvalget, hvor faren har forlatt familien og moren er død, og faren da kommer tilbake og overtar barna etter at de har vært en periode i fosterhjem. Kanskje hadde ansvarsfølelsen for sine barn vært selve grunnen til at disse fedrene valgte å vende hjem igjen. For 11 år gamle Hanna Sofie, utsatt i 1898, var det derimot hennes forhold til storebroren som førte til tidlig opphør av utsettelsen, bare 6 måneder etter at den hadde startet. Moren var død, faren en drukkenbolt, og hun hadde blitt anbragt fattigvesenet med bistand fra politiet. Hanna Sofie blir plassert i to ulike fosterhjem, først i Ullensaker, så i Askim, før det i november samme år er notert at hun er ”Rømt til sin broder, typograf Christensen”.²⁷ Samme måned noteres det så at utsettelsen er opphørt og broren har overtatt forsorgen for henne, noe man kan tenke seg Hanna Sofie ble lykkelig over.

Noen barn ble nok helt sikkert hentet hjem for at foreldrene ville ”nyttiggjøre sig dets arbeidskraft”, men det gjaldt langt fra alle, og det er grunn til å tro at kjærligheten og omsorgsfølelsen mellom søsken og mellom foreldre og deres barn ofte var en sterkere drivkraft for gjenforening enn økonomisk vinning.

Oppsummering.

Ut i fra funnene i denne undersøkelsen er det rimelig å anta at grunnen til at søsken ble utsatt, samt deres forhold i det biologiske hjemmet, på mange områder skiller seg fra de tilfellene hvor alenebarn ble satt ut. Søsknene som ble satt ut av fattigvesenet i dette utvalget hadde i de fleste tilfeller gifte foreldre, men sannsynligheten var stor for at én

²⁵ *Beretning om Kristiania Kommune for aarene 1887-1911*, 369.

²⁶ *Manntallsprotokollen*, nr. 1211(2) og 1212(2).

²⁷ *Manntallsprotokollen*, nr. 1237(2).

av foreldrene var omkommet eller at det var alkoholmisbruk inne i bildet, alle elementer som var mindre sannsynlig om man var alenebarn. Når det kommer til spørsmålet om hvorfor alle søsknene ble satt ut samtidig, kommer ikke dette direkte fram i protokollene. Men man kan jo tenke seg at bakgrunnen for utsettelsen, at de kom fra sakalte "daarlige hjem", ville gjøre det vanskelig å argumentere for hvorfor dette hjemmet skulle være skadelig og uegnet for ett barn å vokse opp i, men ikke for resten av søsknene. Det var som sagt ikke barna selv som var problemet i de fleste tilfellene, men foreldrene.

Videre tyder det at så mange søsken ble satt ut til samme fosterfamilie på at dette var en ønskelig løsning. Men om det var bevisst politikk å prøve å plassere dem så nærme som mulig når ingen kunne eller ville ta imot alle sammen, er fortsatt usikkert. Lite materiale finnes også som kan kaste lys over hvordan livet fortonte seg for søsken etter at de ble satt bort. Fikk de tid og anledning til å møte hverandre? Gjorde fattigvesen og fosterfamilier noe for å legge til rette for slike gjenforeninger? Og hva tenkte barna om det å bli skilt fra sine søsken? Eksemplene som er dratt frem her om jenta som rømte for å bo hos sin bror, og faren som kom hjem fra Amerika og hentet sine barn viser i hvert fall at familiære bånd kunne fortsette å være sterke også etter at familien hadde blitt splittet, og savnet etter en hverdag sammen med sine søsken har sannsynligvis vært sterk hos en stor andel av barna fra dette utvalget.

Litteratur:

Andresen, Astri, *Hender små – bortsetting av barn i Norge 1900-1950*. Bergen: Fagbokforlaget, 2006.

Bergkvist, Johanne, "Pleiebarnas Historie". *Tobias* 18, nr. 2 (2009): 26-35.

Melvold, Erik Oluf, "Pleiebarna" i *Prosjekt "Oslo-patriot"* (Oslo: Oslo kommune, byrådsavdeling for barn og utdanning). 25.3.2002 (sist oppdatert).
<http://www.ude.oslo.no/Oslo-patriot/th27.html>

Myhre, Jan Eivind, *Hovedstaden Christiania: fra 1814 til 1900*. Oslo: J. W. Cappelens Forlag AS, 1990.

Kilder:

Scannet materiale:

(Originalkilder publisert på nettet)

Oslo Byarkiv, Kristiania Fattigvesen, Kontoret for utsatte, 3. Avdeling, *Manntallsprotokoll 7 1897-1910 (nr. 1001-1604)*. Lenke:
http://arkivverket.no/URN:db_read/db/65552/ (sist oppdatert: 11.02.2010)

Trykte kilder:

Beretning for Kristiania Kommune for aarene 1887-1911. Kristiania: J. Chr. Gundersens boktrykkeri, 1914.

Illustrasjonsfoto:

Wilse, A. B. Tittel: *Kirkegaardsgt. 22*. Motiv: Bakgård med barn i lek, Kirkegårdsgata, klestørk. Årstall: (ukjent). A-10001/Ua/0011/033. Oslo Byarkiv.